

P E T B A R K E R

ĆUTANJE
DEVOJAKA

Prevela
Nevena Andrić

 Laguna

Naslov originala

Pat Barker

THE SILENCE OF THE GIRLS

Copyright © Pat Barker, 2018

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Mojoj deci Džonu i Ani;
i, kao i uvek, s nežnim sećanjem na Dejvida*

„Znate li šta predstavlja začetak evropske književnosti?“, pitao bi kad završi s prozivanjem na prvom predavanju. „Jedna svađa. Cela evropska književnost rodila se iz svađe.“ A onda bi uzeo primerak *Ilijade* i pročitao studentima uvodne stihove. „’Gnjev mi, boginjo, pevaj Ahileja, Peleju sina... otkad se ono u svađi razišli bili Atrejev sin, junacima vođa, i divni Ahilej.’“^{*} A oko čega se to svađaju ove dve žestoke, silne duše? Prosto je, kao kafanska tuča. Svađaju se oko žene. Devojke, zapravo. Devojke ukradene od oca. Devojke otete u ratu.

Ljudska mrlja,
Filip Rot

---

^{*} Homer: *Ilijada*. „Dereta“, Beograd, 2004. Prevod: Miloš N. Đurić. (Prim. prev.)

PRVI DEO

PRVO POGLAVLJE

Veliki Ahil. Sjajni Ahil, blistavi Ahil, bogoliki Ahil... Epiteti se samo gomilaju. Mi ga nikad nismo tako zvale: zvale smo ga „kasapin“.

Brzonogi Ahil. E, to je već zanimljivije. Ponajviše od svega – pre nego sjajnim umom, pre nego veličinom – odlikovao se brzinom. Priča se da je jednom jurio boga Apolona preko cele trojanske ravnice. Napokon sateran u ćošak, Apolon je navodno rekao: „Ne možeš me ubiti, besmrtn sam.“ „To jeste“, odgovorio je Ahil. „Ali obojica znamo: da nisi besmrtn, bio bi mrtav.“

Nikad nikom drugom nije dozvoljavao da ima poslednju reč; čak ni bogu.

Čula sam ga pre nego što sam ga videla: njegov bojni poklič pod zidinama Lirnesa.

Nama ženama – i deci, naravno – rekli su da odemo u unutrašnje utvrđenje, da spakujemo presvlaku i onoliko hrane i pića koliko možemo poneti. Kao i sve ugledne udate žene, retko sam izlazila iz kuće – doduše, u mom slučaju ta kuća je

bila palata – pa mi se, dok sam usred dana išla ulicom, činilo da je praznik. Skoro. Uprkos smehu, klicanju i šaljivom dovikivanju, mislim da smo se sve plašile. Znam da ja jesam. Saznale smo da su već naterali muškarce u povlačenje – bitka koja se ranije bila na plaži i u okolini luke sad se odvijala pod samom kapijom. Čule smo povike, krike, udarce mačeva o štitove – i znale smo šta nas čeka ako grad padne. Ipak, nismo imale *osećaj* da je opasnost stvarna – bar ja nisam, a sumnjam da su ostale to mogle imalo bolje da pojme. Kako mogu pasti ove visoke zidine, koje su nas štitile celog života?

Niz uzane uličice grada, grupice žena koje su nosile bebe u naručju ili vodile decu za ruku okupljale su se na glavnom trgu. Žestoka sunčeva svetlost, šibanje vetra i crna senka unutrašnjeg utvrđenja koja se pružala prema nama s dobrodošlicom. Oslepela na tren, posrnuh dok sam s jasne svetlosti prelazila u tamu. Žene iz naroda i robinje su odvodili u podrum, dok su pripadnice kraljevske i plemićkih porodica bile na najvišem spratu. Pele smo se uz zavojito stepenište, jedva uspevajući da stavimo nogu na uske stepenike, ukrug, ukrug i ukrug sve dok konačno, naglo, ne izađosmo u veliku praznu prostoriju. Strele od svetlosti iz uzanih prozora špartale su pod, a uglove sobe su ostavljale u mraku. Polako smo se osvrnule i odabrale mesta gde ćemo sešti, rasporediti svoje stvari i na neki način se skućiti.

Isprva je bilo pro hladno, ali onda, kad je sunce odskočilo, postalo je vruće i zagušljivo. Nije bilo vazduha. Za nekoliko sati miris znojavih tela, mleka, dečjih govana i menstrualne krvi postao je gotovo nepodnošljiv. Bebe i mala deca postajali su razdražljivi od vrućine. Majke su spustile najmlađe na čaršave i hladile su ih dok su starija braća i sestre trčali naokolo, usplahireni, ne razumevajući šta se dešava. Nekoliko dečaka – desetogodišnjaka ili jedanaestogodišnjaka, premladih za borbu – zauzimalo je vrh stepenica i pretvaralo se da rasteruje osvajače. Žene su se, suvih usta, uporno zgledale i nisu mnogo razgovarale, a napolju su vika i krici postajali sve glasniji i

počelo je silno gruvanje u kapiju. Opet i opet orio se onaj bojni poklič, neljudski kao vučje zavijanje. Jednom u životu majke sinova zavidele su drugim ženama na ćerkama jer devojčice će ostaviti u životu. Dečake – ukoliko su makar blizu zrelosti za borbu – pobiće bez razmišljanja. Čak su i trudnice ponekad ubijali: kopljem kroz stomak, da slučajno ne rode muško dete. Primitih Ismenu, koja je bila u četvrtom mesecu trudnoće i nosila je dete mog muža; rukom je pritiskala stomak i ubeđivala sebe kako se ne vidi da je trudna.

U poslednjih nekoliko dana često sam je hvatala kako me gleda – Ismena, koja se ranije toliko čuvala da mi ne susretne pogled – i očima je, jasnije nego što bi mogla rećima, govorila: *Sad je malo na tebe red. Da vidimo kako ti se ovo dopada.* Pekao je – taj drski netremični pogled. U mojoj porodici prema robovima se lepo postupalo, i kada me je otac udao za Mineja, kralja, prenela sam ovaj običaj i u sopstveni dom. Bila sam dobra prema Ismeni – ili sam barem mislila da jesam, ali možda dobrotu i nije moguća između vlasnika i roba, samo različiti stupnjevi surovosti? Preko sobe pogledah u Ismenu i pomislih: *Da, u pravu si. Sad je na mene red.*

Niko nije pominjao poraz, iako smo ga sve očekivale. Dobro, izuzev jedne starice – baba-tetke mog muža, koja je uporno ponavljala da je povlačenje do kapije ratno lukavstvo. Minej ih je samo namamio, rekla je, poveo ih u klopku vezanih očiju. Pobeđićemo, sateraćemo grčke probisvete u more – i mislim da su joj pojedine mlađe žene verovala. Ipak, onda se opet začuo onaj ratni poklič, pa još jednom, svakog puta sve bliže, i sve smo znale ko je to iako mu niko nije izgovarao ime.

Vazduh je bio otežao od slutnje sa čime ćemo morati da se suočimo. Majke su grlile devojčice, koje su odrastale brzo, ali još nisu bile zrele za udaju. Neće poštediti ni mlađe, devetogodišnjakinje i desetogodišnjakinje. Ritsa se nagnu prema meni. „Dobro, mi bar nismo device.“ Rekla je to s kežom na licu i ukazala joj se rupa među zubima potekla od dugih godina

rađanja – i posle svega toga nije imala nijedno živo dete. Klimnuh glavom i osmehnuh se na silu, ali ne rekoah ništa.

Brinula sam za svekrvu, pošto je odlučila da ostane u palati radije nego da je u nosiljci prenesu u unutrašnje utvrđenje – brinula sam i ljutila se na sebe što brinem, jer da sam ja bila na njenom mestu a ona na mom, ona sigurno ne bi marila za mene. Godinu dana je patila od bolesti od koje joj je stomak bio naduven, a meso joj je nestajalo s kostiju. Konačno sam rešila da odem k njoj i barem proverim ima li dovoljno vode i hrane. Ritsa je htela sa mnom – već je bila na nogama – ali zavrteah glavom. „Zadržaću se samo časak“, rekoah.

Napolju udahnuh duboko. Čak i u takvom trenutku, dok se svet raspadao i rušio oko mene, laknulo mi je što dišem nezagađen vazduh. Prašnjav i vreo – pržio mi je grlo – ali svejedno je mirisao sveže posle smrdljivog zadaha u sobi na spratu. Najbrži put do palate vodio je pravo preko glavnog trga, ali sam videla strele razbacane po prašini i na moje oči jedna se vinu preko zida i drhtavo se zabi u gomilu zemlje. *Ne, bolje je ne izlagati se opasnosti.* Otrčah sporednom uličicom, tako uskom da su kuće koje su se nadvijale nada mnom jedva propuštale malo svetlosti. Kad sam stigla do zidina palate, ušla sam kroz sporednu kapiju, koju su verovatno sluge u bekstvu ostavile otključanu. Desno od mene, u štalama su rzali konji. Pređoah dvorište i što sam brže mogla otrčah prolazom prema glavnoj dvorani.

Činila mi se čudna ta ogromna, dostojanstvena prostorija s Minejevim prestolom na drugom kraju. Prvi put sam ušla u nju na dan svog venčanja – kad se spustio mrak, izneli su me iz očeve kuće u nosiljci, a oko mene su ljudi nosili zaspaljene buktinje. Dočekao me je Minej, i uz njega njegova majka, kraljica Majra. Otac mu je umro prethodne godine, nije imao braće i bilo je ključno da dobije naslednika. Zato su rešili da ga ožene mnogo ranije nego što se muškarci inače žene, iako je nesumnjivo već izmenjao mnoge žena u palati i uz to nekoliko štalskih

momaka, čisto promene radi. Koliko se sigurno razočarao kada sam konačno izašla iz nosiljke i drhtavo zastala dok su mi sluškinje skidale plašt i velove: malena mršavica, tako sitna da su se na meni isticale samo kosa i oči, i skoro da ni jednu jedinu oblinu nisam imala. Jadni Minej. Za njega je pojam ženske lepote bila osoba tako debela da će joj, ako je ujutru pljesneš po zadnjici, salo još podrhtavati kad se vratiš kući na večeru. Ipak, davao je sve od sebe svake večeri, i tako mesecima, orno je rintao među mojim nimalo izdašnim i čulnim butinama kao vučni konj među rukunicama, ali pošto nikako da zatrudnim, brzo mu je dosadilo i vratio se svojoj prvoj ljubavi: ženi koja je radila u kuhinji i koja ga je sa istančanom ropskom mešavinom naklonosti i napadnosti odvela u krevet kad je imao samo dvanaest godina.

Još prvog dana pogledala sam kraljicu Majru i shvatila da me čeka borba. Samo, nije to bila jedna borba, već čitav krvavi rat. Kad sam napunila osamnaest godina, već sam bila prekaljeni vojnik i za sobom sam imala mnoge duge i gorke pohode. Minej kao da je bio potpuno nesvestan napetosti između nas, ali, po mom iskustvu, muškarci su neobično slepi kad je u pitanju ženska agresija. Oni su ratnici, sa sve kacigama i oklopima, mačevima i kopljima, i ne vide naše bitke – ili više vole da ih ne vide. Kad bi shvatili da nismo nežna bića kakvim nas smatraju, možda bi im to narušilo duševni mir.

Da sam dobila bebu – sina – sve bi se promenilo, ali došao je i kraj godine a ja sam još pojas stezala prkosno jako, sve dok konačno Majra, u očajničkoj čežnji za unukom, nije pokazala na moj vitki struk i otvoreno mi se narugala. Ne znam šta bi se desilo da se nije razbolela. Već je odabrala naložnicu iz jedne velikaške porodice: devojku koja će, premda zakonski neudata, biti kraljica po svemu izuzev po nazivu. Ipak, tada je samoj Majri počeo da raste stomak. Još je bila dovoljno mlada da se nadigne omanji skandal. *Čije li je?*, pitali su svi. Nikad nije izlazila iz palate izuzev da se pomoli na muževljevom grobu!

Ipak, onda joj je put požutela, počela je da mršavi i retko je izlazila iz svojih odaja. Bez njenog podstreka, pregovori oko šesnaestogodišnje naložnice zastali su pa zamrli. Bila je to moja prilika, prva koju sam dobila, i ja sam je zgrabila obručke. Uskoro su svi činovnici u palati – koji su dotad bili odani njoj – odgovarali meni. A palatom nisam upravljala ništa gore nego ona. Zapravo sam bila uspješnija.

Stajala sam usred dvorane, sećajući se svega ovoga, a palata, inače prepuna buke – glasova, čangrljanja lonaca, stopa u trku – protezala se oko mene, tiha kao grobnica. Dobro, i dalje sam čula zveket bitke pod gradskim zidinama, ali, pomalo nalik na povremeno zujanje pčele u letnje veče, ovaj zvuk kao da je samo pojačavao tišinu.

Volela bih da sam mogla ostati tu, u dvorani, ili, još bolje, izaći u unutrašnje dvorište i sedeti pod svoje omiljeno drvo, ali znala sam da Ritsa sigurno brine za mene, pa sam polako pošla uz stepenice, a zatim glavnim hodnikom, prema svekrvinoj sobi. Vrata su škripnula dok sam ih otvarala. Soba je bila u polutami; Majrini kapci bili su zatvoreni, da li zato što su je bolele oči od svetla ili zato što je želela da sakrije svoj izmenjeni izgled od sveta – to nisam znala. Nekada je bila veoma lepa; a pre nekoliko nedelja sam primetila da je dragoceno bronzano ogledalo – deo njenog miraza – netragom nestalo.

Nekakav pokret u krevetu. Bledo lice okrenu se prema meni u pomrčini.

„Ko je to?“

„Briseida.“

Istog časa se lice okrenulo na drugu stranu. Nije se tom imenu nadala. Prilično je zavolela Ismenu, koja je navodno nosila Minejevu bebu – verovatno i jeste, premda se u životu kakav vode robinje ne može uvek znati ko je otac. Ipak, poslednjih nekoliko očajničkih nedelja i meseci to dete je postalo Majrina nada. Jeste, Ismena je bila robinja, ali robovi se mogu osloboditi, a ako bi dete bilo muško...

Uđoh u sobu. „Imaš li sve što ti treba?“

„Imam.“ Nije bilo nikakvog premišljanja; samo je htela da odem.

„Dovoljno vode?“

Ona se osvrnu ka noćnom stočiću. Zaobiđoh krevet i podigoh krčag – gotovo pun. Sipah joj veliki pehar, pa dopunih krčag vodom iz zdele u uglu preko puta vrata. Toplom, ustajalom vodom sa slojem prašine na vrhu. Uronih krčag duboko i odnesoh ga do kreveta. Na crveno-ljubičastom čilimu pod mojim nogama ležala su četiri oštra zaseka svetlosti, toliko blistave da su me oči bolele, iako je krevet bio u skoro potpunoj mraku.

Mučila se da se uspravi u sedeći položaj. Prinesoh pehar njenim usnama, i ona žedno otpi; oslabeledo grlo trzalo joj se pri svakom gutljaju. Posle nekog vremena ona diže glavu, pa pomislih da joj je dosta, ali kad sam probala da sklonim pehar, ona tiho zacvile u znak negodovanja. Kad je konačno završila, otmemo je obrisala usta uglom vela. Osećala sam da mi zamera što sam bila svedok njenoj žeđi, njenoj nemoći.

Poravnah joj jastuke pod glavom. Kad se nagnula napred, kičma joj je pod bledom kožom bila jezivo vidljiva. Takve kičme vadiš iz kuvane ribe. Pažljivo je spustih na jastuke, i ona zadovoljno uzdahnu. Zagladila sam čaršave; iz svakog nabora platna dizali su se mirisi starosti, bolesti... Mokraće takođe. Bila sam ljuta. Mrzela sam ovu ženu tako silovito i tako dugo – i to ne bez razloga. Došla sam joj u kuću kao četrnaestogodišnja devojčica, devojčica koja nije imala majku da je usmerava. Mogla je biti dobra prema meni, a nije bila; mogla mi je pomoći da se snađem, a nije. Nisam imala razloga da je volim, ali tog časka me je ljutilo ovo: samim tim što je dopustila da svene i pretvori se u običnu gomilu naborane kože i kostiju koje iz nje štrče, ostavila mi je vrlo malo materijala za mržnju. Jeste, pobedila sam, ali bila je to prazna pobeda – i ne samo zato što je Ahil treskao o kapiju.

„Nešto bi mogla da mi učiniš.“ Glas joj je bio piskutav, jasan i hladan. „Vidiš onaj kovčeg?“

Videla sam ga, ali jedva. Oval od teške, izrezbarene hrastovine čučao je u sopstvenoj senci u podnožju njenog kreveta.

„Treba nešto da mi doneseš.“

Podigla sam teški poklopac, na šta me zapahnu plesnivi miris perja i ustajalog bilja. „Šta tražim?“

„Tu je jedan nož. Ne, ne na vrhu – ispod... Vidiš li ga?“

Okrenuh se da je pogledam. Piljila je u mene ne trepćući, ne spuštajući pogled.

Nož je bio zavučen između trećeg i četvrtog sloja posteljine. Izvukla sam ga iz korica, i oštro sečivo zlobno mi namignu. Ovo nipošto nije bio mali, ukrasni nož kakav sam očekivala, onakav kakvim bogate žene seku meso. Bio je dug kao muški ceremonijalni bodež i sigurno je pripadao njenom mužu. Donesoh joj ga i dadoh joj ga u ruke. Ona pogleda u njega, pređe prstima po draguljima usađenim u balčak. Na tren sam se pitala hoće li mi zatražiti da je ubijem, i kako bih se osećala ako to uradi, ali ne, ona uzdahnu i spusti nož pored sebe.

Još malo više se pridiže u krevetu i reče: „Jesi li čula nešto? Znaš li šta se dešava?“

„Ne. Znam da su blizu kapije.“ Tada sam mogla da je sažaljujem: staricu – jer od bolesti je ostarila – koja strepi od vesti da joj je sin mrtav. „Ako nešto čujem, naravno da ću ti javiti...“

Ona klimnu glavom; to je bio znak da mogu ići. Kad sam stigla do vrata, zastadoh s dlanom na rezi i osvrnuh se, ali ona mi već beše okrenula leđa.

DRUGO POGLAVLJE

Kad sam se vratila, Ritsa je kupala bolesno dete. Da bih došla do nje, morala sam da preskočim nekoliko usnulih tela.

Okrenula se kad je moja senka pala na nju. „Kako je ona?“

„Nije dobro. Neće dugo izdržati.“

„Verovatno i bolje.“

Uhvatila sam je kako me radoznalo gleda. Zavada između mene i svekrve bila je dobro poznata. Rekoh, donekle kao da se branim: „Mogla je poći s nama. Ponele bismo je. Nije htela.“

Dete zakuka i Ritsa mu skloni kosu s vlažnog čela. Majka je sedela samo metar-dva dalje i mučila se oko razdražljive bebe koja je htela da sisa, ali se otimala da se skloni s dojke. Žena je izgledala premoreno. Zapitah se je li teže suočiti se s budućnošću ako si odgovoran za tuđe živote. Ja sam nosila samo sopstveni teret, i dok sam gledala tu iscrpenu majku, osetih slobodu – i usamljenost. Onda pomislih kako na razne načine možeš biti povezan s drugim ljudima. Da, nemam dece – ali se osećam odgovornom za svaku ženu i svako dete u prostoriji, da se i ne pominju robinje nagurane u podrumu.

Dok je vrućina postajala sve silovitija, većina žena prilegla je i probala da zaspi. Neke su i uspele – izvesno vreme se čuo

glasani hor hrkanja i zviždavog disanja – ali uglavnom su samo ležale i bezvoljno zurile u tavanicu. Zatvorila sam oči i žmurila dok mi je puls bubnjao u slepoočnicama i ispod brade. Onda se opet začuo Ahilov ratni poklič, ovog puta tako blizu da su se neke žene uspravile i počele da se osvrću u strahu. Sve smo znale da je kraj blizu.

Sat kasnije, kad sam začula tresak i cepanje drveta, otrčala sam na krov, nagla se preko zida i videla grčke vojnike kako jurišaju kroz rupu u kapiji. Neposredno ispred mene snop ruku i ramena u pokretu pođe napred pa se povuče: naši muškarci mučili su se da potisnu osvajače. Bez uspeha, ovi su u prodoru hrlili unutra i usput boli i sekli. Uskoro je mirni trg koji su zemljoradnici vikendom koristili kao pijacu bio zamazan krvavim otiscima stopala. S vremena na vreme, bez jasnog razloga, redovi vojnika u borbi razdvojili bi se i kroz jedan takav trenutni procep ja ugledah Ahila kako diže glavu zakićenu perjanicom i gleda prema stepenicima palate, gde je stajao moj muž s dvojicom moje braće uza se. Zatim sam videla Ahila kako proseca sebi put prema njima. Kad je stigao do stepenica, stražari potrčaše dole da mu prepreče put. Na moje oči on zari mač naviše, u donji deo stomaka jednog od njih. Krv i mokraća šiknuše napolje, ali samrtnik, sa čijeg je lica bio zbrisan svaki bol, držao je u naručju utrobu koja je kuljala iz njega nežno kao kad majka doji novorođeno dete. Videla sam usta ljudi kako se otvaraju poput skerletnih cvetova, ali nisam čula vrisku. Zvuci bitke dolazili su u naletima, jednog časka zaglušujući, sledećeg prigušeni. Stiskala sam zidanu ogradu krova tako jako da su mi se nokti lomili na neravnom kamenu. U pojedinim trenucima sam se mogla zakleti da je vreme stalo. Moj najmlađi brat – četrnaestogodišnjak jedva sposoban da podigne očev mač; gledala sam ga kako umire. Videla sam odsev podignutog koplja i brata kako leži na zemlji i koprca se kao prase na ražnju. U tom trenutku, kao da mu je na raspolaganju sve vreme ovog sveta, Ahil se osvrnu uvis, prema kuli. Gledao

je pravo u mene, ili se tako činilo – mislim da sam zapravo ustuknula; ipak, sunce mu je išlo u oči, nemoguće je da me je video. Onda je, pedantno i precizno – volela bih da mogu to zaboraviti, ali ne mogu – stavio stopalo na vrat mog brata i izvukao koplje. Krv je šiknula iz rane, moj brat se čitav minut mučio da nastavi disati, a zatim je nepomično ležao. Videla sam kako mu očev mač ispada iz malaksale ruke.

Ahil već beše krenuo dalje, prešao na sledećeg čoveka, i sledećeg. Tog dana ih je pobio šezdeseticu.

Borba je bila najžešća na stepeništu palate, gde se moj muž, jadni, blesavi Minej, hrabro borio u odbranu svog grada – on koji je do tog dana bio slabašan, neotesan, kolebljiv dečak. Umro je obema rukama stiskajući Ahilovo koplje kao da je mislio da pripada njemu a Ahil pokušava da mu ga oduzme. Minej je izgledao potpuno zaprepašćeno. Moja dva starija brata poginula su pored njega. Ne znam kako mi je treći brat umro, ali ovako ili onako, da li kod kapije ili na stepenicama palate, doživeo je kraj. Prvi i jedini put u životu bilo mi je drago što nam je majka mrtva.

Tog dana su izginuli svi muškarci u gradu, u borbi pred kapijom ili na tom stepeništu. One prestare za borbu izvukli su iz kuća i poklali na ulici. Videla sam Ahila, krvavocrvenog od kacige s perjanicom do stopala u sandalama, kako jednom rukom grli drugog mladića i pobednički se smeje. Njegovo koplje vuklo se za njim, zasecajući crvenu zemlju.

Sve je bilo gotovo za nekoliko sati. Dok su se senke izdužile na trgu, na stepenicama palate leševi su već ležali u visokim gomilama, premda su Grci posle još sat vremena bili zauzeti jurnjavom za izdvojenim grupicama i pretraživanjem kuća i vrtova gde su ranjenici možda probali da se sakriju. Kad više nije bilo muškaraca za ubijanje, prešli su na pljačku. Nalik na nizove crvenih mrava, ljudi su dodavali robu iz ruke u ruku i slagali je na hrpe blizu kapije, odakle će je odneti na brodove. Pošto im je ponestalo mesta, odvukli su leševe na jednu stranu

trga i naslagali ih uza zidove unutrašnjeg utvrđenja. Psi s koncima bala koji su im visili iz usta već su njuškali mrtve, a njihove mršave, uglaste, crne senke bile su oštre poput noža naspram belog kamena. Doletele su vrane i uz prepirku se spustile na krovove i zidove, postrojile se duž svakih vrata i prozorskog okvira kao crni sneg. Isprva bučne, onda tihe. Čekale su.

Sada su bolje organizovali pljačkanje. Bande ljudi su izvlačile iz kuća težu robu – izrezbaren nameštaj, bale skupe tkanine, tapiserije, oklope, tronošce, kuhinjske kazane, burad vina i žito. S vremena na vreme bi seli da se odmore, neki na zemlju, neki na stolice i krevete koje su nosili. Svi su natezali vino pravo iz krčaga, brisali usta krvavim nadlanicama i postojano i odlučno se napijali. I sve češće i češće, dok je nebo tamnelo, dizali su pogled prema uzanim prozorima unutrašnjeg utvrđenja, gde su se – znali su – svakako krile žene. Vođe su išle od skupine do skupine, terajući ljude da ustanu, i postepeno su uspeli. Još nekoliko gutljaja za kraj i opet su se latili posla.

Satima sam ih gledala kako iz kuća i hramova prazne bogatstvo koje su pokolenja mog naroda s mukom prikupila, i bili su tako vešti u tome, tako *uhodani*. Baš kao da gledaš jato skakavaca kako se spušta na žitno polje i znaš da za sobom neće ostaviti ni zrno. Bespomoćno sam posmatrala kako prazne palatu – moj dom – sve dok nije ostalo ništa. U međuvremenu mi se na krovu pridružilo mnogo žena, ali sve smo bile suviše obuzete tugom i strahom da bismo razgovarale. Postepeno je pljačkanje stalo – više se nije imalo šta odneti – i počela je prava pijanka. Dovedli su na trg nekoliko ogromnih korita i krčazi su prelazili iz ruke u ruku...

A onda su se setili nas.

Prvo su dovukli robinje iz podruma. Još s krova, gledala sam kako jednu ženu iznova i iznova siluje banda muškaraca koja se dodavala krčagom vina; ljubazno su ga pružali jedni drugima

dok su čekali na red. Njena dva sina – od možda dvanaest ili trinaest godina – ležala su ranjena, na samrti, nekoliko metara od nje, mada su isto tako mogli biti kilometar daleko: nije bilo nade da ona stigne do njih. Sve vreme je pružala ruke i dozivala ih po imenu dok su umirali, prvo jedan, a onda i drugi. Okrenuh glavu; nisam mogla podneti da dalje gledam.

Tada su već sve žene bile na krovu, zbijene, a naročito su se devojčice privijale uz majke. Čuli smo smeh dok su se Grci gurali uz stepenice. Arijana, moja rođaka s majčine strane, ščepa me za ruku i bez reči mi poruči: *Dođi*. Onda se pope na zid i baš u trenutku kada su nahrupili na krov, baci se dole, a bela odora se zaleprša oko nje dok je padala – kao oprljen moljac. Činilo mi se da joj dugo treba da udari o zemlju, iako sigurno nije prošlo više od nekoliko sekundi. Njen krik zamuknu i pređe u užasnutu tišinu, u kojoj iskoračih ispred ostalih žena i okrenuh se da se suočim s muškarcima. Piljili su u mene kao da im je odjednom neprijatno, kao da ne znaju kud bi, poput štenaca koji nisu sigurni šta da rade sa zecom kog su uhvatili i drže ga u gubici.

Onda jedan sedi čovek istupi i predstavi se kao Nestor, kralj Pila. Poklonio se učtivo, i ja pomislih kako je to verovatno poslednji put u životu da neko gleda u mene i vidi Briseidu, kraljicu. „Nemoj da se plašiš“, reče. „Neće te niko povrediti.“

Samo sam poželela da se nasmejem. Dečake koji su se domalopre pretvarali da brane stepenište već su odvuikli nekuda. Drugi dečak, godinu-dve stariji, ali zaostao za svoje godine, grčevito se držao majci za suknu dok se jedan vojnik nije sagnuo i silom mu odvojio debeljuškaste prste. Čuli smo ga kako vrišti: „Mama, mama!“ celim putem niz stepenice. Zatim tišina.

Namerno bezizražajnog lica, gledala sam u Nestora i mislila: *Mrzeću te do poslednjeg daha.*

Posle toga mi je sve maglovito. Nekoliko događaja se izdvaja, još me seče kao nožem. Odveli su nas uzanim, sporednim

ulicama našeg grada; muškarci s bakljama terali su nas napred. Naše smućene senke skakale su uz bele zidove pred nama, pa zaostajale. Jednom, dok smo prolazili pored vrta ograđenog zidom, do nas je kroz topli noćni vazduh dolebdelo miris mimoze. I sada kad su mnoga druga sećanja nestala, još na trenutke osećam taj miris, koji me dira u srce i podseća me na sve što sam izgubila. Onda ga više nije bilo – a mi smo se opet držale jedna za drugu, gmizale i klizale se uličicama popločanim našom braćom.

I tako sve do žala, do tamnog i uzburkanog mora, koje se, prožeto mlečnom belinom, lomilo o pramce njihovih brodova. Dopremili su nas na njih, donjim krajem kopalja nas poterali uz merdevine, a onda su nas nagnali da se naguramo na palubu – pošto su prostori za tovar bili puni kvarljivije robe. Poslednji put smo pogledale grad. Većina kuća i hramova je gorela. Plamenovi su zahvatili jedno krilo palate. Samo sam se nadala da je svekrva nekako smogla snage da se ubije pre nego što je vatra stigla do nje.

Uz glasan zveket lanaca za sidra, brodovi se otisnuše na more. Kad smo ostavili zaklonjenu luku za sobom, izdajnički vetar je napunio jedra i brzo nas odneo od kuće. Tiskale smo se uz ogradu, žudeći da još jednom nazremo Lirnes. Čak i za to kratko vreme koliko smo bile na brodu, vatra se proširila. Mislila sam na leševe visoko naslagane na trgu i nadala se da će plamenovi stići do njih pre pasa, ali još dok mi se ta misao uobličavala u glavi, pred očima sam ih videla kako iz ulice u ulicu razvlače raskomadane udove moje braće. Neko vreme psi će škljocati zubima i režati na crne ptice koje kruže iznad njih, a veliki, nezgrapni lešinari će čekati. S vremena na vreme ptice će uzleteti sve zajedno pa se opet polako spustiti, odlebdeti naniže kao komadići spaljene tkanine, oprljeni ostaci velikih tapiserija sa zidova palate. Uskoro će se psi preždirati dok im ne pozli, a onda će se iskrasti iz grada, što dalje od vatre koja se širi, i doći će red na ptice.

* * *

Kratka plovidba. Grčevito smo se držale jedna za drugu u potrazi za utehom na palubi koja se naginjala čas ovamo čas onamo. Većini žena i skoro svoj deci silovito je pozlilo – od straha, mislim, koliko i od talasa. Za tren oka, kako se činilo, brod je već podrhtavao i, protiv struje, naglo zaokretao u zaklon ogromnog zaliva.

Odjednom su muškarci vikali i dobacivali konopce jedan drugom – jedan konopac mi se prikrade preko palube i udari me po nogama – ili su skakali u more duboko do struka i gacali ka obali kroz talase s belom penom na vrhu. Mi smo se još držale jedna za drugu, sada mokre i uzdrhtale od hladnoće zato što se talas slomio preko pramca i brod je oštro zaokrenuo; sve smo prestravljeno čekale da vidimo šta će biti. Silovito su nasukali brod na šljunak i drugi ljudi, na dvadesetine njih, zapljuskaše kroz more da pomognu da se lađa izvuče tamo gde plima neće moći da dopre do nje. Onda su nas, jednu po jednu, spustili na zemlju. Pogledah duž krivudave linije zaliva i videh na stotine crnih, kljunastih brodova nalik grabljivicama – više nego što sam dotad videla u životu. Više nego što sam mogla i zamisliti. Kad smo sve bile na suvom, poteraše nas plažom, pa preko ledine, prema redu koliba. Hodala sam pored jedne devojčice, tamnokose i veoma lepe – ili bi takva bila da joj lice nije bilo zamazano suzama. Ščepah je za golu nadlakticu i uštinuh je. Zgranuta, ona se okrenu i pogleda me, a ja rekoh: „Nemoj plakati.“ Zijala je u mene, pa je uštinuh još jednom, jače. „Nemoj *plakati*.“

Postrojili su nas ispred koliba i razgledali nas. Dvojica, koja nisu progovarala izuzev između sebe, hodala su duž niza žena, ovde povlačeći usnu naniže, tamo zavrćući kapak, bockajući prstima stomake, stiskajući nam grudi, gurajući nam ruke među noge. Shvatih da nas procenjuju radi raspodele. Nekoliko nas su izdvojili i ugurali u određenu kolibu, a ostale odveli. Ritsa

nije bila sa mnom. Pokušala sam da je zadržim uza se, ali su nas silom razdvojili. Kad smo ušle u kolibu, dali su nam hleba, vode i jednu kofu, pa izašli i navukli rezu za sobom.

Nije bilo prozora, ali posle nekog vremena, kad su nam se oči navikle na mrak, kroz procepe u zidovima prodiralo je taman toliko iskošenih mesečevih zraka da smo jedna drugoj mogle videti lica. Ovo sada je bila mnogo mlađa grupa žena i devojčica, lepih, zdravog izgleda, a nekoliko ih je imalo bebe u naručju. Potraživ Ismenu pogledom, ali nije bila tu. Vreo, skučen, zagušljiv prostor, urlanje beba i, kako je noć odmicala, smrad govana iz kofe koju smo bile prinuđene da koristimo. Mislim da uopšte nisam spavala.

Ujutru su ona ista dvojica gurnula kroz vrata hrpu tunika i grubo nam rekla da se obučemo. Naša sopstvena odeća je bila prljava, mokra i izgužvana od plovidbe preko mora. Uradismo šta nam je rekao, utrnulim prstima nespreno petljajući oko uzica, iako je to trebalo da bude lako. Jedna devojčica, ne starija od dvanaest ili trinaest godina, rasplaka se. Šta smo mogle da joj kažemo? Milovala sam je po leđima, a ona mi je zagnjurila vrela, vlažno lice u slabinu.

„Biće sve u redu“, rekoj joj, iako sam znala da neće.

Ja sam prva izašla. Ne zaboravite, od četrnaeste godine nisam izlazila iz kuće bez vela i pratilja, pa sam držala oči oborene, zagledana u kitnjaste kopče svojih sandala, svetlucave na suncu. Podvriskivanje puno odobravanja: *Jao, vidi što ova ima sise!* Uglavnom dobroćudno, premda su jedan ili dvojica vikali štošta užasno – šta bi voleli da urade meni i ostalim trojanskim kurvama.

Nestor je bio tu. Nestor, onaj starac, u najmanju ruku sedamdesetogodišnjak. On priđe i obrati mi se – pompezno, premda ne neljubazno. „Ne razmišljaj o svom prethodnom životu“, reče. „S tim je sad gotovo. Samo će ti biti još gore ako se prepustiš takvim mislima. *Zaboravi!* Ovo je sada tvoj život.“

Zaboravi. Dakle, predočio mi je moju dužnost, jednostavnu i jasnu kao zrela voćka: *Pamti.*

Zažmurih. Žarka svetlost narandžasto mi se sjajila na spuštanim kapcima, tu i tamo zamrljana purpurnim prugama koje su lebdele naokolo. Muškarci su sada vikali glasnije: *Ahil! Ahil!* Onda se diže urlik i ja sam znala da je stigao. Vriska, smeh, šale – šale koje su zvučale kao pretnje, a i bile su pretnje. Bila sam krava koja stoji vezana i čeka da je žrtvuju – i, verujte mi, u tom trenutku bih se obradovala smrti. Poklopih uši šakama, sakupih i poslednje zaostatke snage i naterah se da se vratim u Lirnes. Prošla sam kroz neoštećenu kapiju, ponovo videla nespaljene palate i hramove, ulice pune života, žene kako peru odeću na bunaru, zemljoradnike kako istovaraju voće i povrće na pijačne tezge. Ponovo sam izgradila razrušeni grad, njegove ulice opet ispunila ljudima, vratila u život muža i braću i u prolazu se osmehnula ženi – koju su na moje oči silovali – dok se šetala glavnim trgom s dva naočita sina... Ja sam uradila šta je trebalo. Stojeći u središtu razvikane gomile, potisnula sam ih nazad iz arene, niz plažu, a zatim na brodove. Uspela sam. *Ja, sama.* Otposlala sam ubilačke flote kući.

Još vike: „Ahil! Ahil!“ Od svih njihovih imena, najmrskije. Opet ga videh kako zastaje u činu ubistva mog brata, kako se okreće i gleda prema unutrašnjem utvrđenju – pravo u mene, kako se činilo – pa ostavlja mog brata da leži prikovan za zemlju pre nego što se opet okrene k njemu i onako dostojanstveno, bez žurbe, *otmeno*, kako je on to već umeo, izvlači mu koplje iz vrata.

Ne, pomislih. Zato se vratih kući s glavnog trga, prohladnim, tihim ulicama, pa kroz kapiju palate u tamu dvorane – one dvorane u koju sam prvo ušla na dan venčanja. Odatle sam odmah otišla na svoje omiljeno mesto. U unutrašnjem dvorištu raslo je drvo, razgranato drvo pod kojim je bio hlad i po najvrelijem danu. Često sam tamo sedela uveče i slušala

muziku iz dvorane. Zvuci lira i flauta dolebdeli bi napolje na noćnom vazduhu i sve dnevne brige bi me napustile. Sada sam bila tamo, izvijala vrat da pogledam naviše u drvo, i videla mesec, poput svetlucave srebrne ribe uhvaćen u crnu mrežu njegovih grana...

A onda šaka, vrhovi prstiju grubi od peska; grabi me za bradu i okreće mi glavu čas ovamo, čas onamo. Pokušah da otvorim oči, ali sunce je bilo suviše bolno, i kad sam ih s naporom otvorila, on se već udaljavao.

U središtu arene zaustavio se i digao obe ruke iznad glave tako da je vika naposletku zamrla. „Živi bili, momci“, reče on. „Može ova.“

I svi, svaki čovek do jednog u toj ogromnoj areni, nasmejše se.

TREĆE POGLAVLJE

Istog trena pojaviše se dvojica stražara i odvedoše me u Ahilovu kolibu. Reč „koliba“ verovatno stvara pogrešnu predstavu; bila je to povelika kuća s tremom sa dve strane i stepenicama do glavnih vrata. Proveli su me kroz veliku dvoranu u skućen stražnji sobičak, jedva nešto veći od plakara, bez prozora u spoljašnji svet. Tamo su me prosto ostavili. Uzdrhtala od hladnoće i šoka, sedoh na uzan krevet. Posle nekog vremena primetila sam da rukama dodirujem vuneni prekrivač, pa naterah sebe da ga razgledam. Veoma fino tkanje i složena šara sastavljena od lišća i cveća očito su bili delo trojanskih ruku – grčke tkanine nisu bile ni izdaleka dobre kao naše; zapitah se iz kog li su je grada ukrali.

Negde u blizini neka ruka je zveckala tanjirima i drugim posuđem. U sobu mi se ušunjao miris pečene govedine. Želudac mi se prevrnu, osetih ukus žuči i naterah sebe da progutam i da dišem duboko i smireno. Oči su mi suzile, grlo me bolelo. Duboki udah. Udahni, izdahni, udahni, izdahni. Diši duboko i smireno...

Začuh sve bliže korake, a onda reza na vratima poče da se diže. Suvih usta, čekala sam.

Neki visok muškarac – ne Ahil – uđe u sobu s poslužavnikom punim hrane i vina u rukama.

„Briseida?“, upita.

Klimnuh glavom. Nisam se osećala kao nešto što bi moglo imati ime.

„Patroklo.“

Dok je govorio, pokazao je na svoje grudi kao da misli da možda neću razumeti, a ja nisam ni mogla da ga krivim, pošto sam sedela tu praznih očiju i otupela, kao neki vo. Ipak, prepoznala sam ime. Rat je trajao već dugo, znali smo mnogo o neprijateljskim zapovednicima. Ovo je bio Ahilov najbliškiji sadrug, njegov drugokomandujući, ali to nije imalo nikakvog smisla, jer zašto bi tako moćan čovek dvorio robinju?

„Pij“, reče. „Biće ti bolje.“

On nasu obilnu količinu i pruži mi pehar. Uzela sam ga i pretvarala se da ga prinosim usnama.

„Niko te neće povrediti.“

Piljila sam u njega i zapažala svaku pojedinost njegovog izgleda – visinu, dugačku, ravnu kosu, slomljen nos – ipak, nisam mogla da progovorim. Posle nekog vremena on se osmehnu krajičkom usana, spusti poslužavnik na stočić pored kreveta i izađe.

Mučila sam se s hranom. Žvakala sam komad mesa satima, kako mi se činilo, pre nego što sam ga ispljunula u dlan i sakrila ga ispod ivice tanjira. Isprva sam mislila da neću moći ni vino, ali sam ga popila na silu. Ne znam je li pomoglo – možda i jeste. Od toliko jakog vina na prazan stomak nos i usta su mi utrnuti; ostatak mene bio je otupeo još i pre toga.

Iz dvorane se začu grmljavina muških glasova, ona nepodnošljiva rika koja zaglušuje sve ostale zvukove. Miris pečene govedine sada je bio jači. Od *naših* goveda. Stoku su oterali pre tri dana, pre nego što je grad pao. Sat se vukao, hramajući, i na kraju prošao. Još vike, još smeha, još pesme; pevanje koje

se uvek završavalo treskanjem po stolu i gromkim aplauzom. Odnekud spolja, iz tame, učini mi se da čujem dečji plač.

Konačno sam ustala i otišla do vrata. Nisu bila zaključana. Pa naravno da nisu, što bi se mučili? Znali su da nemam kud. Odškrinula sam ih pažljivo, centimeter po centimeter, i bučno pevanje i smeh odjednom postadoše mnogo glasniji. Plašila sam se da izađem, a ipak me je nešto nagonilo da *pogledam*. Morala sam da saznam šta se dešava. Skučena soba počela je da mi liči na grob. Stoga sam se na vrhovima prstiju iskrala kratkim prolazom prema dvorani i provirila u polumrak.

Dugačka, uzana prostorija niske tavanice ispresecane krov-nim gredama mirisala je na borovinu i smolu, a osvetljavali su je nizovi zadimljenih lampi okačenih o držače na zidovima. Dva drvena stola s klupama sa obeju strana pružala su se čitavom dužinom poda. Nabijeni rame uz rame, muškarci su, gurajući se, pružali ruke i nabadali komadine crvenog mesa na vrhove bodeža. U prepletenim krugovima svetlosti blistali su se redovi sjajnih lica, a niz brade su se slivali krv i sokovi. Na tavanici išpartanoj gredama goleme senke susretale su se i rvale, ogromne u poređenju s ljudima koji su ih bacali. Čak i izdaleka do mene je dopirao zadah znoja, još svežeg, od tog dana, ali negde ispod njega bio je ustajao znoj potekao iz drugih dana i drugih noći, i sezao je daleko u prošlost, u tamu, sve do prve godine ovog beskrajnog rata. Bila sam devojčica koja se još igrala lutkama kad su došli prvi crni brodovi.

Ahil i Patroklo su sedeli za malim stolom u središtu prostori-je, licem prema ulaznim vratima. Bili su mi okrenuti leđima, ali sam videla koliko se često zgedaju. Svi su se, u sjajnom raspoloženju, hvalisali podvizima iz Lirnesa. Još pesama, uklju-čujući i onu o Heleni, a svaki stih bio je bludniji od prethodnog. Završila se provalom smeha. U kratkoj tišini koja je usledila, Ahil odgurnu tanjir i ustade. Isprva niko nije primetio, a onda, postepeno, žamor poče da zamire. On diže ruke i reče nešto